

Att möta och bemöta personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) i tandvården

- Maria Hall, pedodontitandsköterska, kursansvarig, Mun-H-Center
- Pia Dornérus, utbildningskoordinator, tandsköterska, Mun-H-Center
- Andreas Svensson, NPF-konsult Ågrenska
- Danijela Toft, specialisttandläkare i pedodonti, Mun-H-Center
- Agneta Rubensson, logoped Mun-H-Center och NUMO
- Avin Nouri, specialisttandläkare i pedodonti, Pedodinti Göteborg

Våra utställare

Thomas

Anna-Karin

Ingela

Dagens hålltider

- 9.15-10.15 Danijela/NPF diagnoser
- 10.15-10.30 Fruktpaus/utställning
- 10.30-11.30 Andreas/ADHD och Autism i vardagen
- 11.30-12.15 Pia/Individuellt bemötande
- 12.15-13.15 Lunch/Utställning
- 13.15-14.15 Maria/Lågaffektivt bemötande
- 14.15-14.45 Agneta/NPF i matsituationen
- 14.45-15.30 fikapaus/utställning (avsatt längre tid för utställningen)
- 15.30-16.00 Avin/Distraktion
- 16.00 – 16.15 Ingela/Goes Art
- 16.15-16.30 Film och avslutning

Målet med utbildningen är att ge er kunskap, förutsättningar och verktyg för att ni ska kunna möta alla individer på deras villkor utifrån förmåga, funktion och behov.

- NPF/ESSENCE
- Socialstyrelsens och tandvårdens riktlinjer
- Barnets utveckling
- ADHD, Autism
- NPF i tandvården

ESSENCE Early Symptomatic Syndromes Eliciting Neurodevelopmental Clinical Examinations

Samlingsbegrepp (2010) för tidiga symptom på utvecklingsneurologiska/ neuropsykiatrisk störningar som motiverar till klinisk utvecklingsneurologisk undersökning.

ADHD, Attention Deficit Hyperactivity Disorder

ADD, Attention Deficit Disorder

ASD, Autism Spektrum Disorder

AFRID, Avodiant Restrictive Food Intake Disorder

OCD, Obsessive Compulsive Disorder (tvångssyndrom)

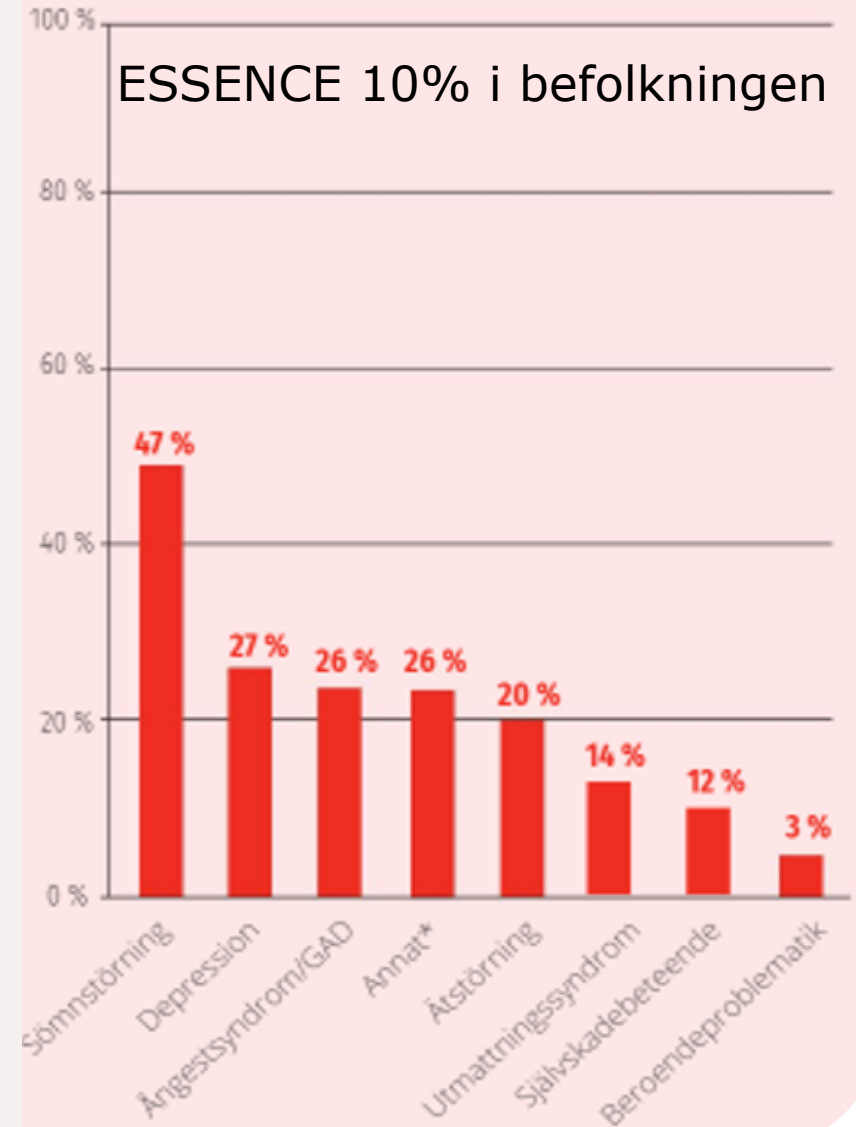
DCD, Developmental Coordination Disorder

Tourettes syndrom

Tal och språkstörning

Dyslexi- läs och skrivsvårigheter

TILLKOMMANDE PROBLEM

NPF

Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning

- NPF är ett samlingsnamn och berör alla diagnoser som ingår i ESSENCE begreppet mest vanliga diagnoser är ADHD/ADD och ASD
- Gemensamt vid NPF är att hjärnans förmåga att bearbeta information är annorlunda
- Individer med NPF har stort kontrollbehov och är kravkänsliga
- Individen blir funktionsnedsatt i förhållande till de förväntningar som finns i samhället och omgivningen

Socialstyrelsen

Det betyder att minst en elev i genomsnitt i varje skolklass har adhd eller autism.

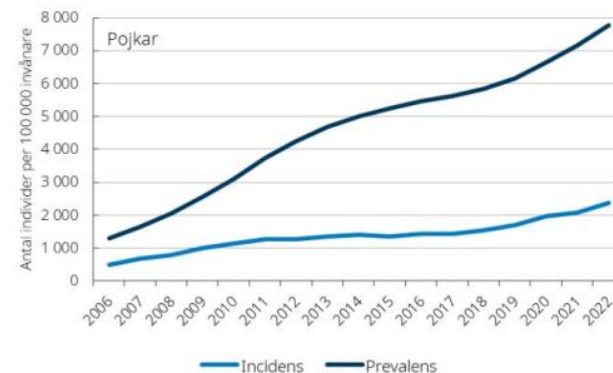

Barn med särskilda behov behöver stöd tidigt.

Ibland redan innan diagnos.

Kraftig utveckling av adhd-diagnoser

- Dramatisk ökning av diagnostisering och läkemedelsbehandling
- Socialstyrelsen uppskattar att andelen med diagnos kommer att fortsätta öka till 15 procent för pojkar respektive 11 procent för flickor innan utvecklingen planar ut

Situationen för NPF-anhöriga

86 %

av NPF-anhöriga upplever att deras insats som anhörig är helt eller till stor del avgörande för att den närstående ska få rätt vård och stöd.

79 %

av NPF-anhöriga är alltid eller ofta oroliga för sin närståendes välmående.

82 %

upplever stress kopplat till anhörigskapet.

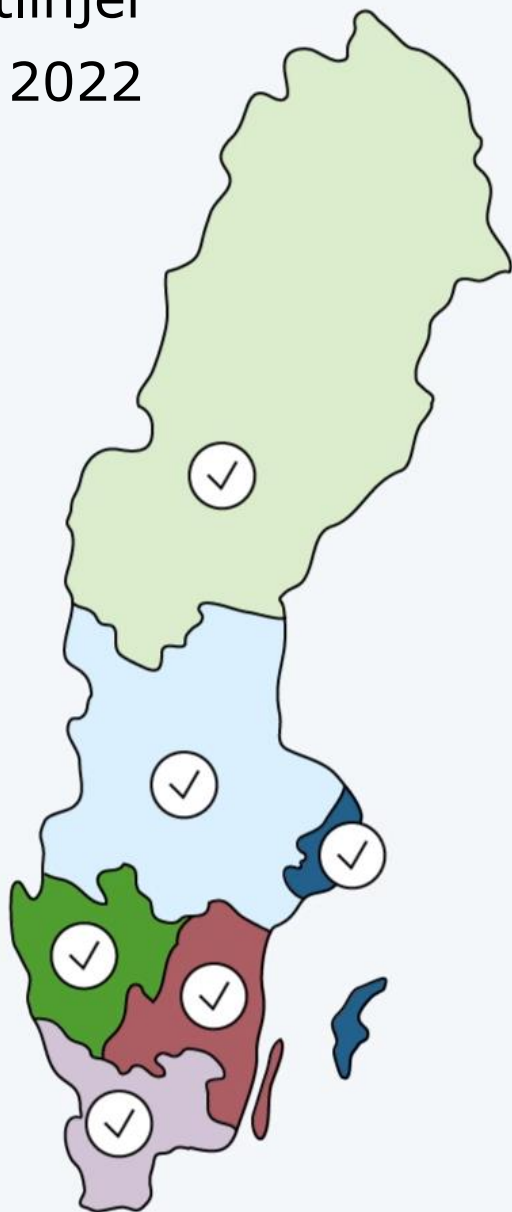
Socialstyrelsens nationella riktlinjer uppdaterades 2024

Utdrag från riktlinjerna:

"Allt fler diagnostiseras med adhd och autism, bland annat på grund av ökad kunskap. Hela samhället behöver bli mer inkluderande för att personerna ska få bättre förutsättningar och livskvalitet. Socialstyrelsen fokuserar här på insatser som behövs i hälso- och sjukvården och socialtjänsten."

- Nationella riktlinjer 2024: Adhd och autism

God, jämlik och
kunskapsbaserad
tandvård.

**Satsa på
de med störst
behov**

Nationella riktlinjer för tandvård, 2022

Främja munhälsa hos personer med tandvårdsrädsla

Främja munhälsan hos personer som ...	genom att ...	Prioritet
• är barn• har tandvårdsrädsla, eller inte är mogna för behandling	skola in barnet i tandvården enligt metoden tell-show-do (berätta-visa-pröva).	3
• är över 6 år• har svår tandvårdsrädsla	erbjuda KBT med exponering.	3

Dessa två rekommendationer är viktiga för dig som arbetar med små barn eller personer med tandvårdsrädsla. Rekommendationen om *KBT med exponering* kan kräva antingen samverkan med andra eller kompetensutveckling för att kunna behandla enligt metoden. Båda åtgärderna har hög prioritet.

Läs även faktabladet:

[Strukturerad inskolning för att klara tandvård](#)

[Tandvårdsrädsla hos barn](#)

Viktigt att tänka på i tandvården

Vad kan jag förvänta mig av individen?

- När är individen behandlingsmogen och till vad?

Ställ åldersadekvata krav på patientkooperation!

- Har individen NPF och/eller IF?
- Hur påverkar det tandhälsa och Kooperation till tandvård?

Sätt upp gemensamt mål!

- Krävs kompetens (barn/vuxna) och positiv grundsyn

Anpassat omhändertagande i tandvården?

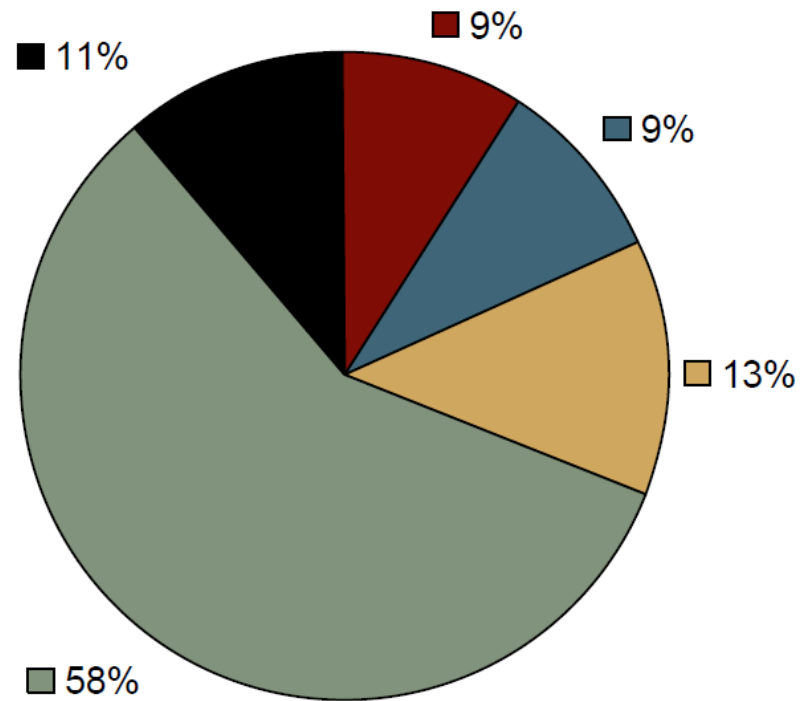
Vid neuropsykiatrisk funktionsnedsättning (NPF) krävs tidiga insatser och anpassningar

- Utmaning vid NPF syns inte på utsidan - väljer inte att bete sig dåligt eller att få utbrott.
- Låg impuls kontroll och agerar spontant och direkt på sina känslor i kravsituationer
- Kräver flexibelt förhållningssätt, individuell anpassning, struktur, kravreducering och en stressfri miljö
- **NPF-anpassningar är bra för alla, med eller utan diagnos!**

Accept vid tandundersökning

	Antal
Ingen	414
Negativ	423
Motvilligare	582
Positiv	2634
Uppgift saknas	507
Summa: 4560	

Barnets "normala" utveckling

3-åringen

- Behandlingsmogen till enkel undersökning
- Inget abstrakt tänkande, gillar rollekar
- Socialisering på gång
- **3-åringen kort tålamod, orkar en kvart**
- **Minne från inskolning ca 3 månader**

6-åringen

- Samarbetar till realistiska mål efter introduktion
- Förstår orsak/verkan
- Trotsålder- humörsvängningar-är övergående
- Testar gränser
- **Minne från inskolning ca 1 år**

7-11 år

- Medverkar väl till tandvård efter introduktion
- Lugn period
- " 9-års kris "
- Gillar fakta- abstrakt tänkande finns
- Tävlingsinriktade - känsliga för att misslyckas
- Viktigt med kompisar

13-19 år

- Medverkar väl till tandvård
- Pubertet
- Humörväxlingar, oro, morgontrötta
- Viktigt med kompisar, grupptillhörighet
- Frigörelse från föräldrar, samtidigt beroende av vuxenstöd

> Barnets utveckling 0-6 månader

Under sitt första halvår är barnet helt beroende av dig, och utvecklas tillsammans med dig o...

> Barnets utveckling 6-12 månader

Barnet förstår alltmer och vill gärna själv försöka lösa problem. De flesta barn är mer sociala nu,...

> Barnets utveckling 1-2 år

Det händer mycket i ett barns utveckling mellan ett och två års ålder. Barnet börjar gå, säger sin...

> Barnets utveckling 2-3 år

Nu utvecklas barnet mycket i sin identitet som egen person. Språket utvecklas snabbt och...

> Barnets utveckling 3-4 år

I den här åldern är barn fulla av funderingar. De lär sig många fler ord, pratar mycket och hittar på...

> Barnets utveckling 4-5 år

I den här åldern har barn ofta mycket fantasi. De pratar mycket, ställer många frågor och är...

> Barnets utveckling 5-6 år

I den här åldern är barnet på väg mot nya utmaningar och hen kan pendla mellan att känna sig stor...

> Barnets utveckling 6-7 år

Nu händer det mycket för många barn, både hur de tänker och förstår och att de kan göra mer...

> Barnets utveckling 8-9 år

Efter en period av lugnare psykisk utveckling omkring 8 år händer det mycket igen i nioårsåldern....

> Barnets utveckling 10-12 år

Det här är åren mellan barndom och tonår. Behovet av nära relationer med föräldrarna finns...

> Tonåringar 13-18 år

I tonåren går man från att vara barn till att bli vuxen. Nu förstår barn mer, och kan bland annat...

Barnets
utveckling,
från 1177

Barnens 1177 MediPreP

	TÄNDERNA Moa går till tandläkaren
	TÄNDERNA Gabriel Grodas första besök hos tandläkaren
	TÄNDERNA Jimmy Djungelgroda slår ut en tand
	TÄNDERNA Lär dig mer om tänderna
	TÄNDERNA Lär dig borsta tänderna

AST Autismspektrumtillstånd

ASD Autism Spectrum Disorders

- Diagnosmanual DSM-5 (från 2013), ska uppfylla kriterier på symtom som innebär funktionsnedsättning
- Utredningsteam psykolog, läkare, ibland logoped, specialpedagog arbetsterapeut, på BUP(Barn-och ungdomspsykiatri), BUM (Barn- och ungdomsmedicinsk mottagn, BNK(Barnneuropsykiatrisk klinik), Habilitering, Neurologisk utredningsmottagn barn (NUMO)
- Diagnos kan ges från ca 2 års ålder men oftast utredning i förskoleåldern
- Svårighetsgrad; nivå 1, nivå 2, nivå 3
- Aspergers syndrom- högfungerande

AST/ASD

Etiologi: ej helt kartlagt

- finns en påverkan på hjärnans sätt att hantera och bearbeta information
- primärt genetisk, därmed medfött och ärftligt
- kan även orsakas av hjärnskador pga sjukdom eller annan störning under graviditet el nyföddhetsperiod

Prevalens:

- ca 1-2 % i Sverige, fler pojkar, flickor får diagnos senare.
- 20 % ökad risk för syskon
- vanligt ihop med IF (70%), epilepsi, cerebral pares, andra syndrom

**Autism-
spektrum**

Tidiga tecken på AST under småbarnsåren/förskoleåldern:

Barn som:

- inte reagerar på sitt namn och inte ger ögonkontakt
- inte visar något intresse av att dela upplevelser med andra
- har försenad el bristande gester/mimik och språk/talutveckling
- reagerar kraftfullt på små förändringar i rutiner
- fastnar i stereotypa upprepningar, ritualer och tvångsmässighet
- har specialintressen som upptar mycket av deras tid
- är selektiva i matsituationen, svårt med nya kläder, dusch, klippa naglar/håret

AST behandling

- Finns ingen botande behandling
- Symtombehandling;
 - psykologbehandling, beteendeterapi
 - träna upp sociala förmågor och färdigheter
 - träna tal, språk
- Läkemedel:
 - tex Melatonin, Alimemazin (Theralen) vid behov

ADHD Attention Deficit Hyperactivity Disorder

ADD Attention Deficit Disorder

- Diagnosmanual DSM-5 (fr 2013) ska uppfylla kriterier på symtom som innebär funktionsnedsättning
- Haft symtom under 6 mån och visat sig före 12-års ålder
- Diagnos tidigast 4-6 års ålder
- Utredningsteam psykolog, läkare, ibland logoped, specialpedagog, arbetsterapeut, på BUP(Barn-och ungdomspsykiatri), BNK(Barnneuropsykiatrisk klinik), Habilitering Neurologisk utredningsmottag barn (NUMO) eller BUM (Barn- och ungdomsmedicinsk mottagn)
- ADD mer vanligt hos flickor, får diagnos senare
- **Fokusera på styrkor;** energiska, uthålliga, nyskapande

ADHD - Attention Deficit Hyperactivity Disorder

Etiologi:

- 75 % primärt genetisk orsak, därmed medfött och ärftligt, fler i familj/släkt kan ha ADHD, man ärver vissa gener som styr uppbyggnaden av hjärnans olika delar och inverkar på hur signalsubstanserna av dopamin, noradrenalin, serotonin fungerar
- övrigt; andra kända riskfaktorer är graviditets- och förlossningskomplikationer, prematuritet, låg födelsevikt, missbruk under graviditet, hjärnskador efter födseln

Prevalens:

- ca 9 % hos pojkar, 4,5 % hos flickor (10-17 år), i Sverige enligt Socialstyrelsen 2020
- 5 -7 % i olika internationella studier, vanligare hos pojkar
- ca 3 % vuxna, i Sverige enligt socialstyrelsen

ADHD, läkemedel

Narkotikaklassade:

Centralstimulantia:

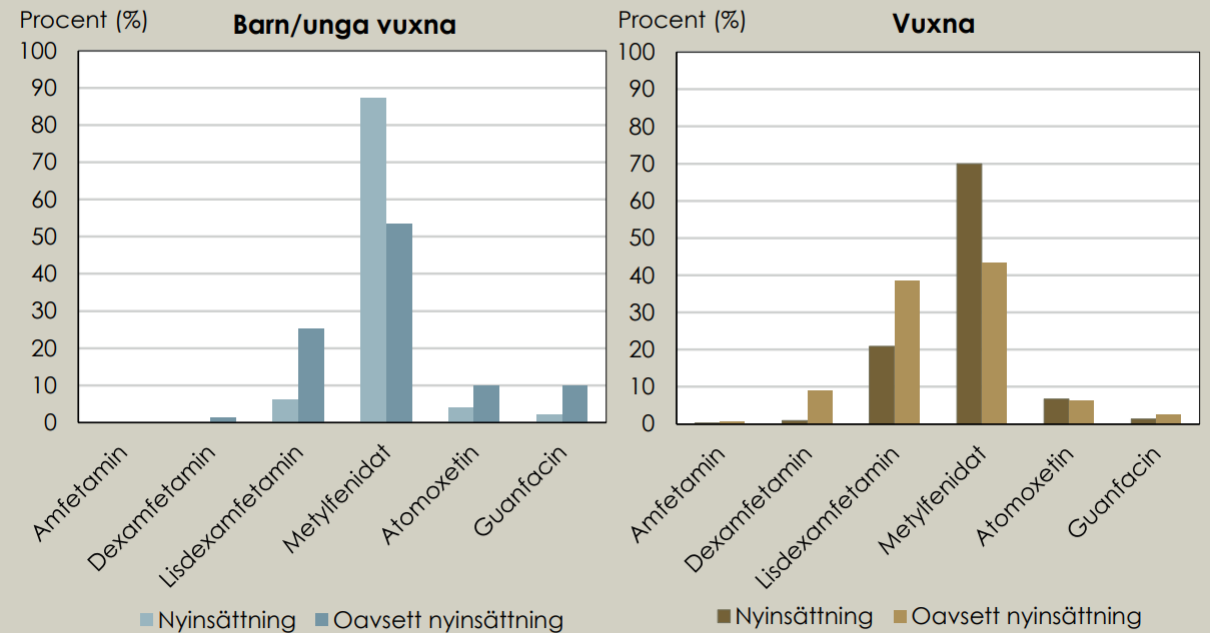
- Metylfenidat; Ritalin, Concerta, Medikinet, Equasym,
Metynor, Medanef
- Lisdexamfetamin; Elvanse
- Dexamfetamin; Attentin

- förstahandspreparat från 6 års ålder

- forskning visar lindrar adhd-symtom, bättre livskvalitet

Figur 1. Fördelningen av olika adhd-läkemedel

Fördelningen av olika preparat inom den totala förskrivningen av adhd-läkemedel (oavsett nyinsättning) samt vid enbart nyinsättning. Uppdelat på barn (5-17 år) och vuxna (18-64 år). Andelar visas i procent. År 2020.

Källa: Läkemedelsregistret, Socialstyrelsen

ADHD/ADD, läkemedel

Ej narkotikaklassade:

- Atomoxetin; Atomoxetin, Strattera
- Antidepressiva: Zoloft, Sertralin
- Blodtrycksmedicin; Intuniv (guanfacin)

Kost/kosttillskott:

- Omega 3, 6
- LCHF/ketogen/paleokost m fl

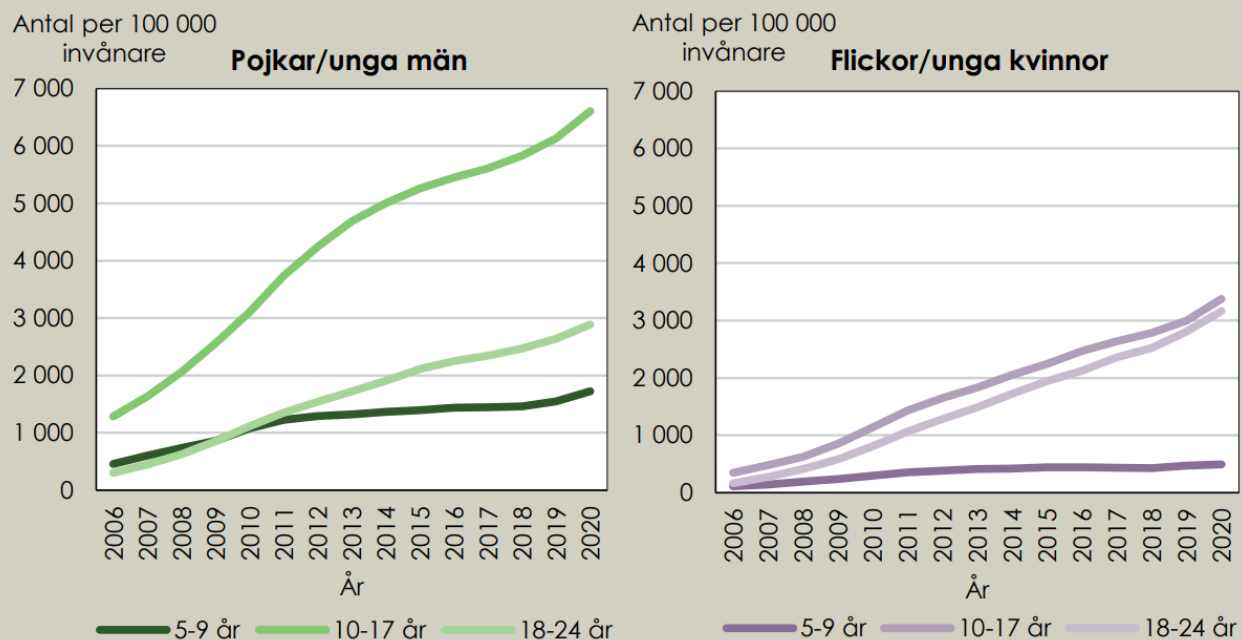

Biverkningar av läkemedel:

- Muntorrhet
- Illamående
- Nedsatt aptit
- Viktnedgång
- Yrsel
- Buksmärtor

Figur 4. Befintliga användare av adhd-läkemedel bland barn och unga vuxna

Uttag av minst ett adhd-läkemedel bland barn/unga vuxna (5-24 år) under 2006-2020. Andelar visas som antal per 100 000 invånare.

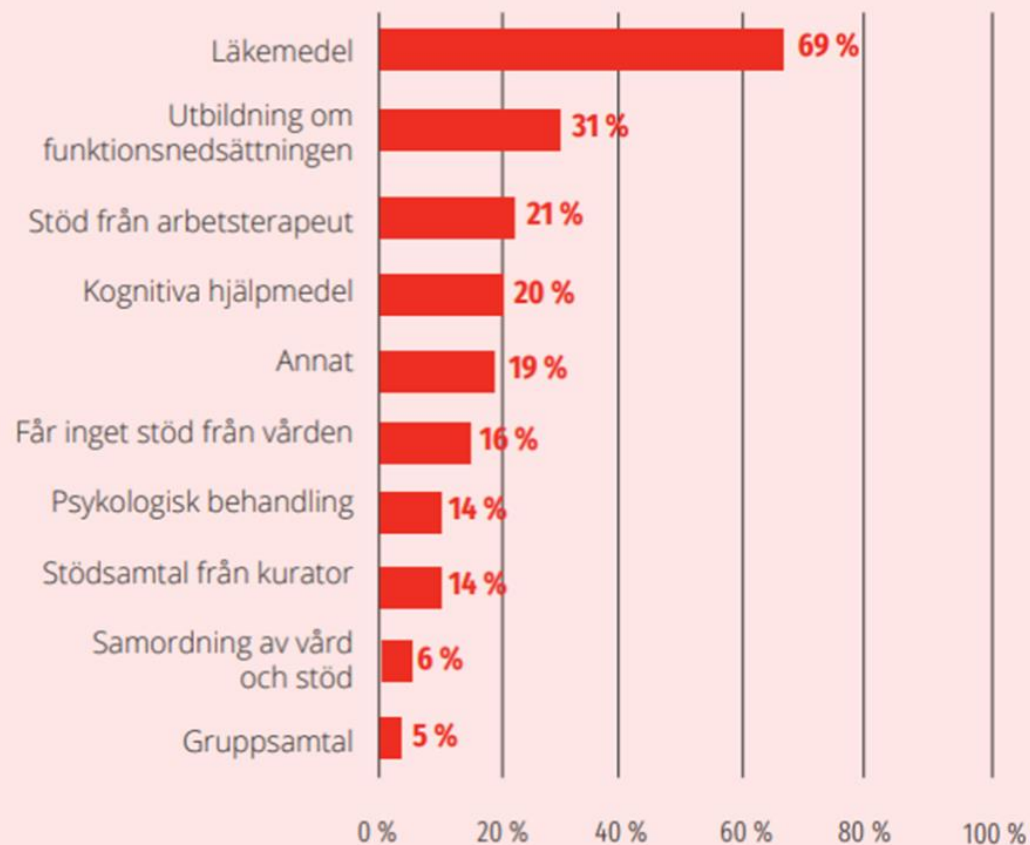

Källa: Läkemedelsregistret, Socialstyrelsen

Läkemedelsbehandling alltid i kombination med övriga insatser:

- Utbildning till föräldrar, skolpersonal, sjukvård m.fl.
- Psykosocialt stöd– individuella samtal, beteendeterapi, kognitiva hjälpmedel
- Pedagogiskt stöd – i skola och hemmet

INSATSER FRÅN SJUKVÅRDEN

Attentions rapport, Vård och stöd till unga, 2023

Kunskapsguiden

KUNSKAPSGUIDEN

[Områden och teman](#) [Utbildningar](#) [Aktuellt](#) [Om Kunskapsguiden](#)

[Start](#) > [Områden och teman](#) > [Autism](#)

Autism

Autism är ett samlingsnamn för flera olika diagnoser. Gemensamt för alla diagnoser är begränsningar i social kommunikation, socialt samspel, beteenden, intressen och aktiviteter.

Vad är autism? >

Personer med autismspektrumtillstånd har begränsningar i social kommunikation och socialt samspel, och begränsade beteenden, intressen och aktiviteter.

Uppmärksamma autism >

Flera verksamheter i samhället kan bidra till att upptäcka och känna igen autismspektrumtillstånd hos barn, ungdomar och vuxna. Där behöver personalen ha grundläggande kunskaper om autismspektrumtillstånd.

Utredning och diagnos >

En diagnostisk utredning är aktuell om en person har symtom som kan förknippas med autismspektrumtillstånd, och som skapar allvarliga problem i vardagen.

KUNSKAPSGUIDEN

[Områden och teman](#) [Utbildningar](#) [Aktuellt](#) [Om Kunskapsguiden](#)

[Start](#) > [Områden och teman](#) > [Adhd](#)

Adhd

Adhd är en förkortning av engelskans attention-deficit/hyperactivity disorder. Vid adhd kan man ha svårigheter med uppmärksamhet, impuls kontroll eller att reglera aktivitetsnivån. Symtombild och grad av funktionsnedsättning varierar mellan personer med adhd.

Vad är adhd? >

Symtomen och graden av funktionsnedsättning vid adhd varierar mellan personer och situationer. Vanliga symtom är koncentrationssvårigheter, impulsivitet och överaktivitet.

Uppmärksamma adhd >

Flera verksamheter har en viktig roll i att upptäcka adhd hos barn, ungdomar och vuxna. Därför behöver personalen i dessa verksamheter grundläggande kunskaper om adhd.

Utredning och diagnos >

En diagnostisk utredning för adhd är aktuell om en person har koncentrationssvårigheter och andra symtom som kan förknippas med adhd, och som påtagligt stör eller försämrar funktionsförmågan socialt, i studier eller i arbete.

Vad ser
du?

ASD i tandvården

- Vanligt med behandlingssvårigheter i tandvården
- Svårigheter med kommunikation, inlärning, minne
- Högsensitiva - tex beröring, ljud, ljus
- Lågsensitiva - gillar stimuli tex vibrationer
- Vanligt med selektiva matvanor, känsliga för smaker, konsistenser
- Svårigheter med munhygienrutiner- mer gingivit, tandsten
- Högre risk för karies
- Vanligare med tandtrauma
- Annorlunda smärtröskel – ojämn med både under- och överkänslighet

TÄNK PÅ att riskbedöma rätt, har behov av förstärkt tandvård!

FOKUS på STYRKOR hos individen!

Autism spectrum disorders and oral health status: review of the literature.
FERRAZZANO G.F. ET AL. European Journal of Paediatric Dentistry vol. 21/1-2020

ADHD i tandvården

- Ofta en mognadsnivå som understiger kronologisk ålder
- Svårigheter inlärning och minne
- Har mer karies och gingivit
- Vanligare med tandtrauma
- Vanligare med kooperationssvårigheter
- Mer tandvårdsrädsla
- Finmotoriska svårigheter- tandborstning, knyta skor, knäppa knappar, skriva, klippa med sax
- Många misslyckanden ökar risken för uppgivenhet, oro och ångest
- Annorlunda smärtkänslighet- ofta högre smärtröskel

Beakta vid riskbedömning!

Krävs anpassad och förstärkt tandvård!

FOKUS på STYRKOR hos individen!

Oral Health of Children With Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Systematic Review and Meta-Analysis. Yvonne C. Y. Chau¹, Si-Min Peng¹, Colman P. J. McGrath¹, and Cynthia K. Y. You. Journal of Attention Disorders 2020, Vol. 24(7) 947-962

Vuxna med NPF

- NPF växer inte bort, livserfarenhet kompenserar, upplever svårigheter i vardagen
- Graden av svårigheter påverkas av den omgivande miljön och vilket stöd individen får
- F-tandvård, kräver läkarintyg
- N-tandvård, kräver intyg från LSS-handläggare, biståndsbedömare

Exempel på hjälpmedel

- Appar för att visualisera tid
- Appar för att planera och komma ihåg

Infoteket om funktionshinder

Infotekets apptips

Infotekets sammanställningar över appar.

Här ger infoteket förslag på appar och exempel på hur du använder dem i vardagen:

- [Appar för läs- och skrivstöd \(pdf\).](#)
- [Appar för att visualisera tid \(pdf\).](#)
- [Appar för att planera och komma ihåg \(pdf\).](#)
- [Appar för att göra/utföra \(pdf\)](#)
- [Appar för återhämtning och aktivitet \(pdf\).](#)

Infoteket om funktionshinder / Hitta tips och verktyg / Material att ladda ner

Material att ladda ner

🔊 [Uppläsning](#) [Dela sidan](#)

Här hittar du nedladdningsbart material för kommunikativt och kognitivt stöd i vardagen.

måndag	tisdag	onsdag	torsdag	fredag	lördag	söndag

Bildstöd i vardagssituationer

Hitta på sidan

- [Bildstöd i vardagssituationer](#)
- [Scheman](#)
- [Bildstöd för kommunikation och delaktighet](#)
- [Skattningsskalor](#)
- [Bildark](#)
- [Frågor för att få koll](#)
- [Tips och sammanställningar](#)

Lyckat besök – vad krävs?

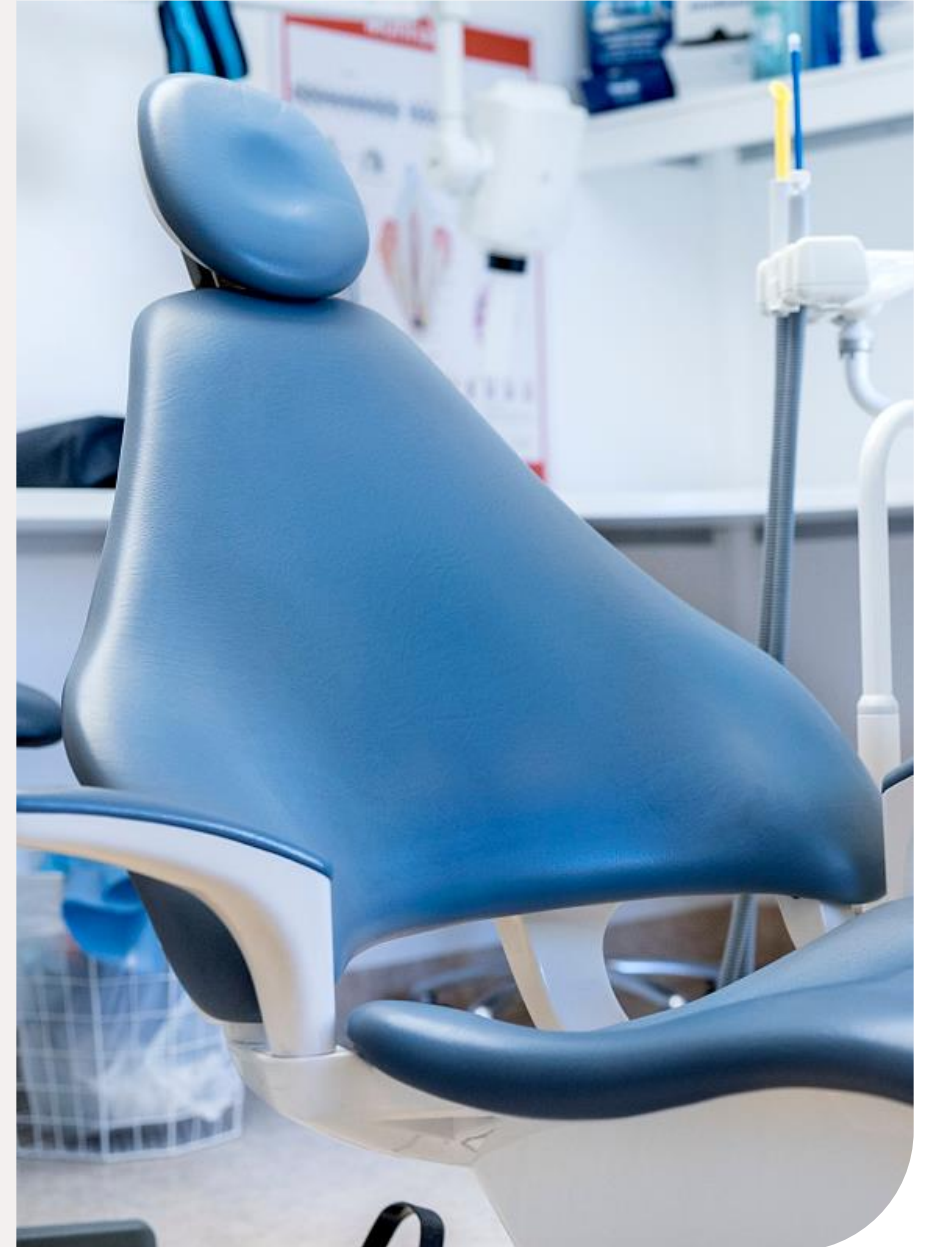
- Vad behöver vi veta om barnet/individ, hur förbereder vi oss?
- Alla måste hjälpa till; patient+närstående+tandvårdspersonal
- Den som inskolar stämmer av med ansvarig tandläkare
- Tandläkaren kommer in och hälsar vid inskolning, samboka för undersökning
- Svårundersökta patienter- tips ta foto

Anpassa tandvårdsmiljön

- Perceptionsstäda –individanpassa
Annorlunda sinnesupplevelser "högsensitiva"
(smak, lukt, ljus, ljud och känsel)
- Anpassa väntrummet
Finns det "lugnare" dagar med färre bokningar kan det vara en bra dag. Vilrummet kan också fungera som väntrum för att skapa en lugnare miljö
- Anpassa behandlingsrummet
avskalad miljö, dämpad belysning, förbered lämplig avledning
- Planera behandlingen – förbered med lämpliga hjälpmedel, allt bör finnas på plats, inga onödiga avbrott

Var lyhörd, tydlig, lösningsorienterad – undvik onödigt prat

Tandvård och bemötande vid NPF

- Anpassa krav/inskolningsmål utifrån individens förutsättningar
- Förutse problem och ligg steget före- copingstrategi/belöning
- Ta hjälp av närstående som känner individens gränser
- Lägg resurser på exponering/inskolning!!!
- Tätare undersökningar och förstärkt stödbehandling

Vid invasiv tandbehandling:

- Lustgas; fungerar oftast lugnande (kräver patientmedverkan)
- Midazolam, ogillar tappa kontrollen, amnesieffekt?
- Narkos

Tid nu är en investering för framtiden!!!

Behandlarens bedömning

ACCEPT 0–3, enligt Rud & Kisling scale

0 = Ingen accept: Patienten vägrar behandling eller går med på behandlingsförsök men reaktionerna är så starka att behandlingen är praktiskt taget omöjlig att genomföra.

1 = Negativ accept: Patienten är inte avslappnad. Reaktionerna är uttalade och behandlingen påverkas påtagligt.

2 = Motvilligare accept: Patienten är ganska avslappnad. Behandlingen kan fortgå om den anpassas till patientens reaktioner.

3 = Positiv accept: Patienten är avslappnad men mindre reaktioner kan observeras. Behandlingen kan genomföras utan hinder

